# פרשת שופטים

## ספר דברים · עם פירוש רש״י

נוסח המקרא: מקרא על פי המסורה (CC BY-SA), באדיבות ספריא.
פירוש רש״י: Pentateuch with Rashi's commentary by M. Rosenbaum and A.M. Silbermann, 1929-1934 (Public Domain), באדיבות ספריא.
הקובץ מופץ בחינם ברישיון CC BY-SA: מותר להעתיק ולהפיץ, עם ציון המקור ובאותו רישיון.
geulaquiz.com

## פרק ט״ז

**י״ח שֹׁפְטִים וְשֹׁטְרִים תִּתֶּן־לְךָ֙ בְּכָל־שְׁעָרֶ֔יךָ אֲשֶׁ֨ר יְהוָ֧ה אֱלֹהֶ֛יךָ נֹתֵ֥ן לְךָ֖ לִשְׁבָטֶ֑יךָ וְשָׁפְט֥וּ אֶת־הָעָ֖ם מִשְׁפַּט־צֶֽדֶק׃**

**שפטים ושטרים.** שׁוֹפְטִים – דַּיָּנִים הַפּוֹסְקִים אֶת הַדִּין, וְשׁוֹטְרִים – הָרוֹדִין אֶת הָעָם אַחַר מִצְוָתָם (שֶׁמַּכִּין וְכוֹפְתִין) בְּמַקֵּל וּבְרְצוּעָה עַד שֶׁיְּקַבֵּל עָלָיו אֶת דִּין הַשּׁוֹפֵט׃

**בכל שעריך.** בְּכָל עִיר וָעִיר׃

**לשבטיך.** מוּסָב עַל **תתן לך** – שׁוֹפְטִים וְשׁוֹטְרִים תִּתֶּן לְךָ לִשְׁבָטֶיךָ בְּכָל שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר ה׳ אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃

**לשבטיך.** מְלַמֵּד שֶׁמּוֹשִׁיבִין דַּיָּנִין לְכָל שֵׁבֶט וָשֵׁבֶט וּבְכָל עִיר וָעִיר (ספרי; סנהדרין ט״ז)׃

**ושפטו את העם וגו׳.** מַנִּח דַּיָּנִין מֻמְחִים וְצַדִּיקִים לִשְׁפֹּט צֶדֶק (ע׳ ספרי)׃

**י״ט לֹא־תַטֶּ֥ה מִשְׁפָּ֖ט לֹ֣א תַכִּ֑יר פָּנִ֗ים וְלֹא־תִקַּ֤ח שֹׁ֙חַד֙ כִּ֣י הַשֹּׁ֔חַד יְעַוֵּ֖ר עֵינֵ֣י חֲכָמִ֑ים וְיסַלֵּ֖ף דִּבְרֵ֥י צַדִּיקִֽם׃**

**לא תטה משפט.** כְּמַשְׁמָעוֹ׃

**לא תכיר פנים.** אַף בִּשְׁעַת הַטָּעָנוֹת; אַזְהָרָה לַדַּיָּן שֶׁלֹּא יְהֵא רַךְ לָזֶה וְקָשֶׁה לָזֶה, אֶחָד עוֹמֵד וְאֶחָד יוֹשֵׁב, לְפִי שֶׁכְּשֶׁרוֹאֶה זֶה שֶׁהַדַּיָּן מְכַבֵּד אֶת חֲבֵרוֹ מִסְתַּתְּמִין טַעֲנוֹתָיו׃

**ולא תקח שחד.** אֲפִלּוּ לִשְׁפֹּט צֶדֶק (ספרי)׃

**כי השחד יעור.** מְשֻׁקְבָּל שֹׁחַד מִמֶּנּוּ אִי אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא יַטֶּה אֶת לִבּוֹ אֶצְלוֹ לַהֲפֹךְ בִּזְכוּתוֹ׃

**דברי צדיקים.** דִּבְרִים הַמְצֻדָּקִים – מִשְׁפְּטֵי אֱמֶת׃

**כ צֶ֥דֶק צֶ֛דֶק תִּרְדֹּ֖ף לְמַ֣עַן תִּחְיֶ֑ה וְיָרַשְׁתָּ֙ אֶת־הָאָ֔רֶץ אֲשֶׁר־יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ נֹתֵ֥ן לָֽךְ׃ {ס}**

**צדק צדק תרדף.** הַלֹּךְ אַחַר בֵּית דִּין יָפֶה (ספרי; סנהדרין ל״ב)׃

**למען תחיה וירשת.** כְּדַאי הוּא מְנוּי הַדַּיָּנִין הַכְּשֵׁרִים לְהַחֲיוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל וּלְהוֹשִׁיבָן עַל אַדְמָתָן (ספרי)׃

**כ״א לֹא־תִטַּ֥ע לְךָ֖ אֲשֵׁרָ֑ה כָּל־עֵ֕ץ אֵצֶ֖ל מִזְבַּ֥ח יְהוָ֛ה אֱלֹהֶ֖יךָ אֲשֶׁ֥ר תַּעֲשֶׂה־לָּֽךְ׃**

**לא תטע לך אשרה.** לְחַיְבוֹ עָלֶיהָ מִשְׁעַת נְטִיעָתָהּ, וַאֲפִלּוּ לֹא עֲבָדָהּ עוֹבֵר בְּלֹא תַּעֲשֶׂה עַל נְטִיעָתָהּ (שם)׃

**לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח ה׳ אלהיך.** אַזְהָרָה לְנוֹטֵעַ אֵילָן וּלְבוֹנָה בֵּית הַבַּיִת׃

**כ״ב וְלֹא־תָקִ֥ים לְךָ֖ מַצֵּבָ֑ה אֲשֶׁ֨ר שָׂנֵ֧א יְהוָ֛ה אֱלֹהֶ֖יךָ׃ {ס}**

**ולא תקים לך מצבה.** מַצֶּבֶת אֶבֶן אַחַת לְהַקְרִיב עָלֶיהָ אֲפִלּוּ לַשָּׁמַיִם׃

**אשר שנא.** מִזְבַּח אֲבָנִים וּמִזְבַּח אֲדָמָה צִוָּה לַעֲשׂוֹת, וְאֶת זוֹ שָׂנֵא, כִּי חֹק הָיְתָה לַכְּנַעֲנִיִּים, וַאֲע״פְּ שֶׁהָיְתָה אֲהוּבָה לוֹ בִּימֵי הָאָבוֹת, עַכְשָׁיו שְׂנֵאָהּ מֵאַחַר שֶׁעָשְׂאוּהָ אֵלּוּ חֹק לַעֲבוֹדָה זָרָה (ע׳ שם)׃

## פרק י״ז

**א׳ לֹא־תִזְבַּ֣ח לַיהוָ֣ה אֱלֹהֶ֗יךָ שׁ֤וֹר וָשֶׂה֙ אֲשֶׁ֣ר יִהְיֶ֣ה בּ֔וֹ מ֖וּם כָּל־דָּבָ֣ר רָ֑ע כִּ֛י תוֹעֲבַ֥ת יְהוָ֖ה אֱלֹהֶ֥יךָ הֽוּא׃ {ס}**

**לא תזבח ... כל דבר רע.** אַזְהָרָה לְמְפַגֵּל בַּקָּדָשִׁים עַ״י דִּבּוּר רָע. וְעוֹד נִדְרְשׁוּ בוֹ שְׁאָר דְּרָשׁוֹת בִּשְׁחִיטַת קָדָשִׁים (זבחים ל״ו)׃

**ב׳ כִּֽי־יִמָּצֵ֨א בְקִרְבְּךָ֜ בְּאַחַ֣ד שְׁעָרֶ֗יךָ אֲשֶׁר־יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֛יךָ נֹתֵ֥ן לָ֖ךְ אִ֣ישׁ אוֹ־אִשָּׁ֑ה אֲשֶׁ֤ר יַעֲשֶׂה֙ אֶת־הָרַ֣ע בְּעֵינֵ֔י יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ לַעֲבֹ֥ר בְּרִיתֽוֹ׃**

**לעבר בריתו.** אֲשֶׁר כָּרַת אִתְּכֶם שֶׁלֹּא לַעֲבֹד עֲבוֹדָה זָרָה׃

ג׳ וְלֵ֣ךְ וְעָבַדְתָּ֣ אֱלֹהִ֔ים אֲחֵרִ֖ים וְיִשְׁתַּחֲוִ֣ית לָהֶ֑ם וְלַשֶּׁ֣מֶשׁ | אוֹ֩ לַיָּרֵ֨חַ אוֹ֙ לְכָל־צְבָ֣א הַשָּׁמַ֔יִם אֲשֶׁ֥ר לֹא־צִוִּ֖יתִי׃

**אשר לא צויתי.** לְעָבְדָם (מגילה ט׳)׃

ד׳ וְהֻגַּ֣ד־לְךָ֣ וְשָׁמַעְתָּ֣ וְדָרַשְׁתָּ֣ הֵיטֵ֔ב וְהִנֵּ֥ה אֱמֶ֖ת נָכ֣וֹן הַדָּבָ֑ר נֶעֱשְׂתָ֥ה הַתּוֹעֵבָ֛ה הַזֹּ֖את בְּיִשְׂרָאֵֽל׃

**נכון.** מְכֻוָּן הֶעֱדוּת׃

ה׳ וְהוֹצֵאתָ֞ אֶת־הָאִ֣ישׁ הַהֽוּא֮ אוֹ֒ אֶת־הָאִשָּׁ֣ה הַהִוא֮ אֲשֶׁ֣ר עָשׂוּ֒ אֶת־הַדָּבָ֤ר הָרָע֙ הַזֶּה֙ אֶל־שְׁעָרֶ֔יךָ אֶת־הָאִ֥ישׁ אוֹ֙ אֶת־הָאִשָּׁ֔ה וּסְקַלְתָּ֥ם בָּאֲבָנִ֖ים וָמֵֽתוּ׃

**והוצאת את האיש ההוא אל שעריך וגו׳.** הַמְתַרְגֵּם אֶל שְׁעָרֶיךָ ״לְתֶרַע בֵּית דִּינֶךָ״ טוֹעֶה, שֶׁכֵּן שָׁנִינוּ ״אֶל שְׁעָרֶיךָ״ — זֶה שַׁעַר שֶׁעָבַד בּוֹ, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא שַׁעַר שֶׁנִּדּוֹן בּוֹ? נֶאֱמַר ״שְׁעָרֶיךָ״ לְמַטָּה וְנֶאֱמַר ״שְׁעָרֶיךָ״ לְמַעְלָה, מַה שְׁעָרֶיךָ הָאֲמוּר לְמַעְלָה שַׁעַר שֶׁעָבַד בּוֹ, אַף שְׁעָרֶיךָ הָאָמוּר לְמַטָּה שַׁעַר שֶׁעָבַד בּוֹ, וְתַרְגּוּמוֹ ״לְקִרְוָיךְ״׃

ו׳ עַל־פִּ֣י | שְׁנַ֣יִם עֵדִ֗ים אוֹ֙ שְׁלֹשָׁ֣ה עֵדִ֔ים יוּמַ֖ת הַמֵּ֑ת לֹ֥א יוּמַ֖ת עַל־פִּ֥י עֵ֥ד אֶחָֽד׃

**שנים עדים או שלשה.** אִם מִתְקַיֶּמֶת עֵדוּת בִּשְׁנַיִם לָמָּה פֵּרַט לְךָ בִּשְׁלוֹשָׁה? לְהַקִּישׁ שְׁלוֹשָׁה לִשְׁנַיִם, מַה שְׁנַיִם עֵדוּת אַחַת אַף שְׁלוֹשָׁה עֵדוּת אַחַת, וְאֵין נַעֲשִׂין זוֹמְמִין עַד שֶׁיְּזֻמּוּ כֻּלָּם (מכות ה׳)׃

ז׳ יַ֚ד הָעֵדִ֔ים תִּֽהְיֶה־בּ֥וֹ בָרִאשֹׁנָ֖ה לַהֲמִיתֽוֹ וְיַ֣ד כָּל־הָעָ֑ם בָּאַחֲרֹנָ֔ה וּבִעַרְתָּ֥ הָרָ֖ע מִקִּרְבֶּֽךָ׃ {פ}

ח׳ כִּ֣י יִפָּלֵ֣א מִמְּךָ֣ דָבָ֗ר לַמִּשְׁפָּט֙ בֵּ֣ין דָּ֣ם לְדָ֔ם | לְדִ֖ן בֵּ֣ין דִּ֑ין וּבֵ֣ין נֶ֔גַע לָנֶ֖גַע דִּבְרֵ֣י רִיבֹ֑ת בִּשְׁעָרֶ֗יךָ וְקַמְתָּ֙ וְעָלִ֔יתָ אֶל־הַמָּק֕וֹם אֲשֶׁ֥ר יִבְחַ֖ר יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֑יךָ בּֽוֹ׃

**כי יפלא.** כָּל הַפְּלָאָה לְשׁוֹן הַבְדָּלָה וּפְרִישָׁה, שֶׁהַדָּבָר נִבְדָּל וּמְכֻסֶּה מִמְּךָ׃

**בין דם לדם.** בֵּין דָּם טָמֵא לְדָם טָהוֹר (נדה י״ט)׃

**בין דין לדין.** בֵּין דִּין זַכַּאי לְדִין חַיָּב׃

**בין נגע לנגע.** בֵּין נֶגַע טָמֵא לְנֶגַע טָהוֹר׃

**דברי ריבת.** שֶׁיִּהְיוּ חַכְמֵי הָעִיר חוֹלְקִים בַּדָּבָר, זֶה מְטַמֵּא וְזֶה מְטַהֵר, זֶה מְחַיֵּב וְזֶה מְזַכֶּה׃

**וקמת ועלית.** מְלַמֵּד שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ גָּבוֹהַּ מִכָּל הַמְּקוֹמוֹת (ספרי ; סנהדרין פ״ז)׃

ט׳ וּבָאתָ֙ אֶל־הַכֹּהֲנִ֣ים הַלְוִיִּ֔ם וְאֶל־הַשֹּׁפֵ֖ט אֲשֶׁ֣ר יִהְיֶ֣ה בַּיָּמִ֣ים הָהֵ֑ם וְדָרַשְׁתָּ֙ וְהִגִּ֣ידוּ לְךָ֔ אֵ֖ת דְּבַ֥ר הַמִּשְׁפָּֽט׃

**הכהנים הלוים.** הַכֹּהֲנִים שֶׁיָּצְאוּ מִשֵּׁבֶט לֵוִי׃

**ואל השפט אשר יהיה בימים ההם.** וַאֲפִלּוּ אֵינוֹ כְּשֵׁאָר שׁוֹפְטִים שֶׁהָיוּ לְפָנָיו, אַתָּה צָרִיךְ לִשְׁמֹעַ לוֹ – אֵין לְךָ אֶלָּא שׁוֹפֵט שֶׁבְּיָמֶיךָ (ראש השנה כ״ה)׃

י׳ וְעָשִׂ֗יתָ עַל־פִּ֙י֙ הַדָּבָ֔ר אֲשֶׁ֥ר יַגִּ֖ידוּ לְךָ֑ מִן־הַמָּק֣וֹם הַה֗וּא אֲשֶׁ֤ר יִבְחַר֙ יְהוָ֔ה וְשָׁמַרְתָּ֖ לַעֲשׂ֥וֹת כְּכֹ֖ל אֲשֶׁ֥ר יוֹרֽוּךָ׃

י״א עַל־פִּ֣י הַתּוֹרָ֗ה אֲשֶׁ֤ר יוֹרוּךָ֙ וְעַל־הַמִּשְׁפָּ֣ט אֲשֶׁר־יֹאמְר֣וּ לְךָ֔ תַּעֲשֶׂ֖ה לֹ֣א תָס֑וּר מִן־הַדָּבָ֞ר אֲשֶׁר־יַגִּ֤ידוּ לְךָ֙ יָמִ֣ין וּשְׂמֹ֔אל׃

**ימין ושמאל.** אֲפִלּוּ אוֹמֵר לְךָ עַל יָמִין שֶׁהוּא שְׂמֹאל וְעַל שְׂמֹאל שֶׁהוּא יָמִין, וְכָל שֶׁכֵּן שֶׁאוֹמֵר לְךָ עַל יָמִין יָמִין וְעַל שְׂמֹאל שְׂמֹאל (ספרי)׃

י״ב וְהָאִ֗ישׁ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה֙ בְּזָד֔וֹן לְבִלְתִּ֥י שְׁמֹ֛עַ אֶל־הַכֹּהֵ֥ן הָעֹמֵ֖ד לְשָׁרֵ֣ת שָׁ֑ם אֶת־יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֔יךָ אוֹ֙ אֶל־הַשֹּׁפֵ֔ט וּמֵ֥ת הָאִ֖ישׁ הַה֑וּא וּבִעַרְתָּ֥ הָרָ֖ע מִיִּשְׂרָאֵֽל׃

י״ג וְכָל־הָעָ֖ם יִשְׁמְע֣וּ וְיִרָ֑אוּ וְלֹ֥א יְזִידֻ֖ון עֽוֹד׃ {ס}

**וכל העם ישמעו.** מִכָּאן שֶׁמַּמְתִּינִין לוֹ עַד הָרֶגֶל וּמְמִיתִין אוֹתוֹ בָּרֶגֶל (סנהדרין פ״ט)׃

י״ד כִּי־תָבֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ וִירִשְׁתָּהּ וְיָשַׁבְתָּה בָּהּ וְאָמַרְתָּ אָשִׂימָה עָלַי מֶלֶךְ כְּכָל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבֹתָי׃

ט״ו שׂוֹם תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ מִקֶּרֶב אַחֶיךָ תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ לֹא תוּכַל לָתֵת עָלֶיךָ אִישׁ נָכְרִי אֲשֶׁר לֹא־אָחִיךָ הוּא׃

ט״ז רַק לֹא־יַרְבֶּה־לּוֹ סוּסִים וְלֹא־יָשִׁיב אֶת־הָעָם מִצְרַיְמָה לְמַעַן הַרְבּוֹת סוּס וַיהוָה אָמַר לָכֶם לֹא תֹסִפוּן לָשׁוּב בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה עוֹד׃

> **לא ירבה לו סוסים.** אֶלָּא כְּדֵי מֶרְכַּבְתּוֹ, שֶׁלֹּא **ישיב את העם מצרימה**, שֶׁהַסּוּסִים בָּאִים מִשָּׁם, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר בִּשְׁלֹמֹה (מלכים א י׳) וַתַּעַל וַתֵּצֵא מֶרְכָּבָה מִמִּצְרַיִם בְּשֵׁשׁ מֵאוֹת כֶּסֶף וְסוּס בַּחֲמִשִּׁים וּמֵאָה (סנהדרין כ״א)׃

י״ז וְלֹא יַרְבֶּה־לּוֹ נָשִׁים וְלֹא יָסוּר לְבָבוֹ וְכֶסֶף וְזָהָב לֹא יַרְבֶּה־לּוֹ מְאֹד׃

> **ולא ירבה לו נשים.** אֶלָּא י״ח, שֶׁמָּצִינוּ שֶׁהָיוּ לוֹ לְדָוִד שֵׁשׁ נָשִׁים, וְנֶאֱמַר לוֹ (שמואל ב י״ב:ח׳) ״וְאִם מְעָט וְאֹסִפָה לְךָ כָּהֵנָּה וְכָהֵנָּה״׃
>
> **וכסף וזהב לא ירבה לו מאד.** אֶלָּא כְּדֵי לִתֵּן לְאַכְסַנְיָא (ספרי ; סנהדרין כ״א)׃

י״ח וְהָיָה כְשִׁבְתּוֹ עַל כִּסֵּא מַמְלַכְתּוֹ וְכָתַב לוֹ אֶת־מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה הַזֹּאת עַל־סֵפֶר מִלִּפְנֵי הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם׃

> **והיה כשבתו.** אִם עָשָׂה כֵּן כְּדַאי הוּא שֶׁתִּתְקַיֵּם מַלְכוּתוֹ (ספרי)׃
>
> **את משנה התורה.** שְׁתֵּי סִפְרֵי תוֹרָה, אַחַת שֶׁהִיא מֻנַּחַת בְּבֵית גְּנָזָיו, וְאַחַת שֶׁנִּכְנֶסֶת וְיוֹצֵאת עִמּוֹ (סנהדרין כ״א) ; וְאֶנְקְלוֹס תִּרְגֵּם ״פַּתְשֶׁגֶן״, פָּתַר משנה לְשׁוֹן שִׁנּוּן וְדִבּוּר׃

י״ט וְהָיְתָה עִמּוֹ וְקָרָא בוֹ כָּל־יְמֵי חַיָּיו לְמַעַן יִלְמַד לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהָיו לִשְׁמֹר אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת וְאֶת־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה לַעֲשֹׂתָם׃

> **דברי התורה.** כְּמַשְׁמָעוֹ׃

כ׳ לְבִלְתִּי רוּם־לְבָבוֹ מֵאֶחָיו וּלְבִלְתִּי סוּר מִן־הַמִּצְוָה יָמִין וּשְׂמֹאול לְמַעַן יַאֲרִיךְ יָמִים עַל־מַמְלַכְתּוֹ הוּא וּבָנָיו בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל׃ {ס}

> **ולבלתי סור מן המצוה.** אֲפִלּוּ מִצְוָה קַלָּה שֶׁל נָבִיא׃
>
> **למען יאריך ימים.** מִכְּלַל הֵן אַתָּה שׁוֹמֵעַ לָאו ; וְכֵן מָצִינוּ בְּשָׁאוּל שֶׁאָמַר לוֹ שְׁמוּאֵל (שמואל א י׳) ״שִׁבְעַת יָמִים תּוֹחֵל עַד בּוֹאִי אֵלֶיךָ״, לְהַעֲלוֹת עוֹלוֹת, וּכְתִיב (שם י״ג) ״וַיּוֹחֶל שִׁבְעַת יָמִים״, וְלֹא שָׁמַר הַבְטָחָתוֹ לִשְׁמֹר כָּל הַיּוֹם, וְלֹא הִסְפִּיק לְהַעֲלוֹת הָעוֹלָה עַד שֶׁבָּא שְׁמוּאֵל וְאָמַר לוֹ ״נִסְכָּלְתָּ לֹא שָׁמַרְתָּ וגו׳ וְעַתָּה מַמְלַכְתְּךָ לֹא תָקוּם״, הָא לָמַדְתָּ שֶׁשִּׁבּוּשׁ מִצְוָה קַלָּה שֶׁל נָבִיא נֶעֱנַשׁ׃
>
> **הוא ובניו.** מַגִּיד שֶׁאִם בָּנוֹ הָגוּן לְמַלְכוּת הוּא קוֹדֵם לְכָל אָדָם (הוריות י״א)׃

## פרק י״ח

א׳ לֹא־יִהְיֶה לַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם כָּל־שֵׁבֶט לֵוִי חֵלֶק וְנַחֲלָה עִם־יִשְׂרָאֵל אִשֵּׁי יְהוָה וְנַחֲלָתוֹ יֹאכֵלוּן׃

> **כל שבט לוי.** בֵּין תְּמִימִין בֵּין בַּעֲלֵי מוּמִין (ספרי)׃
>
> **חלק.** בַּבָּזָה׃
>
> **ונחלה.** בָּאָרֶץ (שם)׃
>
> **אשי ה׳.** קָדְשֵׁי הַמִּקְדָּשׁ׃
>
> **ונחלתו.** אֵלּוּ קָדְשֵׁי הַגְּבוּל – תְּרוּמוֹת וּמַעַשְׂרוֹת, אֲבָל נַחֲלָה גְּמוּרָה **לא יהיה לו בקרב אחיו ; ובספרי דָּרְשׁוּ – ונחלה לא יהיה לו** — זוֹ נַחֲלַת שְׂאָר, **בקרב אחיו** — זוֹ נַחֲלַת חֲמִשָּׁה. וְאֵינִי יוֹדֵעַ מַה הִיא, וְנִרְאֶה לִי שֶׁאֶרֶץ כְּנַעַן שֶׁמֵּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן וְאֵילָךְ נִקְרֵאת אֶרֶץ חֲמִשָּׁה עַמִּמִין, וְשֶׁל סִיחוֹן וְעוֹג שְׁנֵי עַמִּמִין, אֱמוֹרִי וּכְנַעֲנִי, וְנַחֲלַת שְׂאָר לְרִבּוֹת קֵינִי וּקְנִזִּי וְקַדְמוֹנִי, וְכֵן דּוֹרֵשׁ בְּפָרָשַׁת מַתָּנוֹת שֶׁנֶּאֱמְרוּ לְאַהֲרֹן (במדבר י״ח) ״עַל כֵּן לֹא הָיָה לְלֵוִי וגו׳״ לְהַזְהִיר עַל קֵינִי וּקְנִזִּי וְקַדְמוֹנִי. שׁוּב נִמְצָא בְּדִבְרֵי רַבִּי קְלוֹנִימוּס הֶכִּי גָּרְסִינַן בְּסִפְרֵי : **ונחלה לא יהיה לו.** אֵלּוּ נַחֲלַת חֲמִשָּׁה, **בקרב אחיו** אֵלּוּ נַחֲלַת שִׁבְעָה, נַחֲלַת

חֲמִשָּׁה שְׁבָטִים וְנַחֲלַת שִׁבְעָה שְׁבָטִים; וּמִתּוֹךְ שֶׁמִּשָּׁה וְיהוֹשֵׁעַ לֹא חִלְקוּ נַחֲלָה אֶלָּא לַחֲמִשָּׁה שְׁבָטִים בִּלְבָד, שֶׁכֵּן מֹשֶׁה הִנְחִיל לִרְאוּבֵן וְגָד וַחֲצִי שֵׁבֶט מְנַשֶּׁה, וְיהוֹשֻׁעַ הִנְחִיל לִיהוּדָה וְאֶפְרַיִם וְלַחֲצִי שֵׁבֶט מְנַשֶּׁה, וְשִׁבְעָה הָאֲחֵרִים נָטְלוּ מֵאֵלֵּיהֶן אַחֲרֵי מוֹת יְהוֹשֻׁעַ, מִתּוֹךְ כָּךְ הִזְכִּיר חֲמִשָּׁה לְבַד וְשִׁבְעָה לְבַד:

**ב׳** **וְנַחֲלָה לֹא־יִהְיֶה־לּוֹ בְּקֶרֶב אֶחָיו יְהוָה הוּא נַחֲלָתוֹ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לוֹ: {ס}**

**כאשר דבר לו.** ״בְּאַרְצָם לֹא תִנְחָל, אֲנִי חֶלְקְךָ״ (במדבר י״ח):

**ג׳** **וְזֶה יִהְיֶה מִשְׁפַּט הַכֹּהֲנִים מֵאֵת הָעָם מֵאֵת זֹבְחֵי הַזֶּבַח אִם־שׁוֹר אִם־שֶׂה וְנָתַן לַכֹּהֵן הַזְּרֹעַ וְהַלְּחָיַיִם וְהַקֵּבָה:**

**מאת העם.** וְלֹא מֵאֵת הַכֹּהֲנִים (ספרי; חולין קל״ב):

**אם שור אם שה.** פָּרָט לְחַיָּה:

**הזרע.** מִן הַפֶּרֶק שֶׁל אַרְכֻּבָּה עַד כַּף שֶׁל יַד שֶׁקּוֹרִין אשפלד״ן (חולין קל״ד):

**הלחיים.** עִם הַלָּשׁוֹן. דּוֹרְשֵׁי רְשׁוּמוֹת הָיוּ אוֹמְרִים זְרוֹעַ תַּחַת יַד, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר כ״ה) ״וַיִּקַּח רִמַּח בְּיָדוֹ״, לְחָיַיִם תַּחַת תְּפִלָּה, שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים ק״י) ״וַיַּעֲמֹד פִּינְחָס וַיְפַלֵּל״, וְהַקֵּבָה תַּחַת ״הָאִשָּׁה אֶל קֻבָּתָהּ״ (במדבר כ״ה):

**ד׳** **רֵאשִׁית דְּגָנְךָ תִּירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ וְרֵאשִׁית גֵּז צֹאנְךָ תִּתֶּן־לוֹ:**

**ראשית דגנך.** זוֹ תְּרוּמָה, וְלֹא פֵּרֵשׁ כַּמָּה שִׁעוּר, אֲבָל רַבּוֹתֵינוּ נָתְנוּ בָהּ שִׁעוּר – עַיִן יָפָה אֶחָד מֵאַרְבָּעִים, עַיִן רָעָה אֶחָד מִשִּׁשִּׁים, בֵּינוֹנִית אֶחָד מֵחֲמִשִּׁים, וְסָמְכוּ עַל הַמִּקְרָא שֶׁלֹּא לִפְחֹת מֵאֶחָד מִשִּׁשִּׁים שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל מ״ה) שִׁשִּׁית הָאֵיפָה מֵחֹמֶר הַחִטִּים, שִׁשִּׁית הָאֵיפָה חֲצִי סְאָה, כְּשֶׁאַתָּה נוֹתֵן חֲצִי סְאָה לְכֹר הֲרֵי אֶחָד מִשִּׁשִּׁים, שֶׁהַכֹּר שְׁלוֹשִׁים סְאִין (תלמוד ירושלמי תרומות פ״ד):

**וראשית גז צאנך.** כְּשֶׁאַתָּה גּוֹזֵז צֹאנְךָ בְּכָל שָׁנָה תֵּן מִמֶּנָּה רֵאשִׁית לַכֹּהֵן, וְלֹא פֵּרֵשׁ בָּהּ שִׁעוּר, וְרַבּוֹתֵינוּ נָתְנוּ בָהּ שִׁעוּר אֶחָד מִשִּׁשִּׁים, וְכַמָּה צֹאן חַיָּבוֹת בְּרֵאשִׁית הַגֵּז? חֲמֵשׁ רְחֵלוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר (שמואל א כ״ה) וְחָמֵשׁ צֹאן עֲשׂוּיוֹת. רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר רֵאשִׁית גֵּז – שְׁתַּיִם, צֹאנְךָ – אַרְבָּעָה, תִּתֶּן לוֹ – הֲרֵי חֲמִשָּׁה (עי׳ ספרי וחולין קל״ה):

**ה׳** **כִּי בוֹ בָּחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִכָּל־שְׁבָטֶיךָ לַעֲמֹד לְשָׁרֵת בְּשֵׁם־יְהוָה הוּא וּבָנָיו כָּל־הַיָּמִים: {ס}**

**לעמד לשרת.** מִכָּאן שֶׁאֵין שֵׁרוּת אֶלָּא מֵעוֹמֵד (ספרי; סוטה ל״ח):

**ו׳** **וְכִי־יָבֹא הַלֵּוִי מֵאַחַד שְׁעָרֶיךָ מִכָּל־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־הוּא גָּר שָׁם וּבָא בְּכָל־אַוַּת נַפְשׁוֹ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה:**

**וכי יבא הלוי.** יָכוֹל בְּכָל לֵוִי וַדַּאי הַכָּתוּב מְדַבֵּר, תַּלְמוּד לוֹמַר **ושרת.** יָצְאוּ לְוִיִּים שֶׁאֵין רְאוּיִין לְשָׁרוּת (ספרי):

**ובא בכל אות נפשו, ושרת.** לִמֵּד עַל הַכֹּהֵן שֶׁבָּא וּמַקְרִיב קָרְבְּנוֹת נִדְבָתוֹ אוֹ חוֹבָתוֹ וַאֲפִלּוּ בְּמִשְׁמָר שֶׁאֵינוֹ שֶׁלּוֹ (בבא קמא ק״ט); דָּ״א — עוֹד לִמֵּד עַל הַכֹּהֲנִים הַבָּאִים לָרֶגֶל שֶׁמַּקְרִיבִין (בַּמִּשְׁמָר) וְעוֹבְדִין בַּקָּרְבָּנוֹת הַבָּאוֹת מֵחֲמַת הָרֶגֶל כְּגוֹן מוּסְפֵי הָרֶגֶל וְאַף עַל פִּי שֶׁאֵין הַמִּשְׁמָר שֶׁלָּהֶם (ספרי; סוכה נ״ה):

**ז׳** **וְשֵׁרַת בְּשֵׁם יְהוָה אֱלֹהָיו כְּכָל־אֶחָיו הַלְוִיִּם הָעֹמְדִים שָׁם לִפְנֵי יְהוָה:**

**ח׳** **חֵלֶק כְּחֵלֶק יֹאכֵלוּ לְבַד מִמְכָּרָיו עַל־הָאָבוֹת: {ס}**

**חלק כחלק יאכלו.** מְלַמֵּד שֶׁחוֹלְקִין בָּעוֹרוֹת וּבִבְשַׂר שְׂעִירֵי חַטָּאוֹת, יָכוֹל אַף בִּדְבָרִים הַבָּאִים שֶׁלֹּא מֵחֲמַת הָרֶגֶל, כְּגוֹן תְּמִידִין וּמוּסְפֵי שַׁבָּת וּנְדָרִים וּנְדָבוֹת, תַּ״ל **לבד ממכריו על האבות** חוּץ מִמַּה שֶׁמָּכְרוּ הָאָבוֹת בִּימֵי דָּוִד וּשְׁמוּאֵל שֶׁנִּקְבְּעוּ הַמִּשְׁמָרוֹת וּמָכְרוּ זֶה לָזֶה, טֹל אַתָּה שַׁבָּתְךָ וַאֲנִי אֶטֹּל שַׁבָּתִי (שם):

**ט׳** **כִּי אַתָּה בָּא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ לֹא־תִלְמַד לַעֲשׂוֹת כְּתוֹעֲבֹת הַגּוֹיִם הָהֵם:**

**לא תלמד לעשות.** אֲבָל אַתָּה לָמֵד לְהָבִין וּלְהוֹרוֹת, כְּלוֹמַר לְהָבִין מַעֲשֵׂיהֶם כַּמָּה הֵם מְקֻלְקָלִים, וּלְהוֹרוֹת לְבָנֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָּךְ וְכָךְ, שֶׁזֶּה הוּא חֹק הַגּוֹיִם (ספרי; סנהדרין ס״ח):

**י׳** **לֹא־יִמָּצֵא בְךָ מַעֲבִיר בְּנוֹ־וּבִתּוֹ בָּאֵשׁ קֹסֵם קְסָמִים מְעוֹנֵן וּמְנַחֵשׁ וּמְכַשֵּׁף:**

**מעביר בנו ובתו באש.** הִיא עֲבוֹדַת הַמֹּלֶךְ, עוֹשֶׂה מְדוּרוֹת אֵשׁ מִכָּאן וּמִכָּאן וּמַעֲבִירוֹ בֵּין שְׁתֵּיהֶם (עי׳ סנהדרין ס״ד):

**קסם קסמים.** אֵי זֶהוּ קוֹסֵם? הָאוֹחֵז אֶת מַקֶּלּוֹ וְאוֹמֵר אִם אֵלֵךְ אִם לֹא אֵלֵךְ, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (הושע ד׳) עַמִּי בְּעֵצוֹ יִשְׁאָל וּמַקֲלוֹ יַגִּיד לוֹ (ספרי):

**מעונן.** רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר אֵלּוּ נוֹתְנֵי עוֹנוֹת – שֶׁאוֹמְרִים עוֹנָה פְּלוֹנִית יָפָה לְהַתְחִיל, וַחֲכָמִים אוֹמְרִים אֵלּוּ אוֹחֲזֵי הָעֵינַיִם:

**מנחש.** פִּתּוֹ נָפְלָה מִפִּיו, צְבִי הִפְסִיקוֹ בַּדֶּרֶךְ, מַקֶּלּוֹ נָפַל מִיָּדוֹ (ספרי; סנהדרין ס״ה):

**י״א וְחֹבֵר חָבָר וְשֹׁאֵל אוֹב וְיִדְּעֹנִי וְדֹרֵשׁ אֶל־הַמֵּתִים:**

**וחבר חבר.** שֶׁמְּצָרֵף נְחָשִׁים אוֹ עַקָּרְבִּים אוֹ שְׁאָר חַיּוֹת לְמָקוֹם אֶחָד:

**ושאל אוב.** זֶה מְכַשְּׁפוּת שֶׁשְּׁמוֹ פִּיתוֹם וּמְדַבֵּר מִשְּׁחִיוֹ וּמַעֲלֶה אֶת הַמֵּת בְּבֵית הַשָּׁחִי שֶׁלּוֹ:

**וידעני.** מַכְנִיס עֶצֶם חַיָּה שֶׁשְּׁמָהּ יַדּוּעַ לְתוֹךְ פִּיו וּמְדַבֵּר הָעֶצֶם עַל יְדֵי מְכַשְּׁפוּת (שם):

**ודרש אל המתים.** כְּגוֹן הַמַּעֲלֶה בְּזַכְרוּתוֹ וְהַנִּשְׁאָל בְּגֻלְגֹּלֶת (שם):

**י״ב כִּי־תוֹעֲבַת יְהוָה כָּל־עֹשֵׂה אֵלֶּה וּבִגְלַל הַתּוֹעֵבֹת הָאֵלֶּה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מוֹרִישׁ אוֹתָם מִפָּנֶיךָ:**

**כל עשה אלה.** עֹשֶׂה כָּל אֵלֶּה לֹא נֶאֱמַר, אֶלָּא כָּל עֹשֵׂה אֵלֶּה, אֲפִלּוּ אַחַת מֵהֶן (ספרי):

**י״ג תָּמִים תִּהְיֶה עִם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ:**

**תמים תהיה עם ה׳ אלהיך.** הִתְהַלֵּךְ עִמּוֹ בְּתָמִימוּת, וְתִצָּפֶה לוֹ, וְלֹא תַחְקֹר אַחַר הָעֲתִידוֹת, אֶלָּא כָּל מַה שֶּׁיָּבֹא עָלֶיךָ קַבֵּל בְּתָמִימוּת וְאָז תִּהְיֶה עִמּוֹ וּלְחֶלְקוֹ:

**י״ד כִּי | הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אַתָּה יוֹרֵשׁ אוֹתָם אֶל־מְעֹנְנִים וְאֶל־קֹסְמִים יִשְׁמָעוּ וְאַתָּה לֹא כֵן נָתַן לְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ:**

**לא כן נתן לך ה׳ אלהיך.** לִשְׁמֹעַ אֶל מְעוֹנְנִים וְאֶל קוֹסְמִים, שֶׁהֲרֵי הִשְׁרָה שְׁכִינָה עַל הַנְּבִיאִים וְאוּרִים וְתֻמִּים:

**ט״ו נָבִיא מִקִּרְבְּךָ מֵאַחֶיךָ כָּמֹנִי יָקִים לְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵלָיו תִּשְׁמָעוּן:**

**מקרבך מאחיך כמני.** כְּמוֹ שֶׁאֲנִי מִקִּרְבְּךָ מֵאַחֶיךָ, **יקים לך** תַּחְתַּי, וְכֵן מִנָּבִיא לְנָבִיא:

**ט״ז כְּכֹל אֲשֶׁר־שָׁאַלְתָּ מֵעִם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּחֹרֵב בְּיוֹם הַקָּהָל לֵאמֹר לֹא אֹסֵף לִשְׁמֹעַ אֶת־קוֹל יְהוָה אֱלֹהָי וְאֶת־הָאֵשׁ הַגְּדֹלָה הַזֹּאת לֹא־אֶרְאֶה עוֹד וְלֹא אָמוּת:**

**י״ז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי הֵיטִיבוּ אֲשֶׁר דִּבָּרוּ:**

**י״ח נָבִיא אָקִים לָהֶם מִקֶּרֶב אֲחֵיהֶם כָּמוֹךָ וְנָתַתִּי דְבָרַי בְּפִיו וְדִבֶּר אֲלֵיהֶם אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲצַוֶּנּוּ:**

**י״ט וְהָיָה הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא־יִשְׁמַע אֶל־דְּבָרַי אֲשֶׁר יְדַבֵּר בִּשְׁמִי אָנֹכִי אֶדְרֹשׁ מֵעִמּוֹ:**

**כ׳ אַךְ הַנָּבִיא אֲשֶׁר יָזִיד לְדַבֵּר דָּבָר בִּשְׁמִי אֵת אֲשֶׁר לֹא־צִוִּיתִיו לְדַבֵּר וַאֲשֶׁר יְדַבֵּר בְּשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וּמֵת הַנָּבִיא הַהוּא:**

**אשר לא צויתיו לדבר.** אֲבָל צִוִּיתִיו לַחֲבֵרוֹ:

**ואשר ידבר בשם אלהים אחרים.** אֲפִלּוּ כְּוֵן אֶת הֲלָכָה לְאֱסֹר אֶת הָאָסוּר וּלְהַתִּיר אֶת הָאָסוּר (סנהדרין פ״ט):

**ומת.** בְּחֶנֶק. ג׳ מִיתָתָן בִּידֵי אָדָם – הַמִּתְנַבֵּא מַה שֶּׁלֹּא שָׁמַע, וּמַה שֶּׁלֹּא נֶאֱמַר לוֹ וְנֶאֱמַר לַחֲבֵרוֹ, וְהַמִּתְנַבֵּא בְּשֵׁם עַ״זָ. אֲבָל הַכּוֹבֵשׁ אֶת נְבוּאָתוֹ וְהָעוֹבֵר עַל דִּבְרֵי נְבִיא וְהָעוֹבֵר עַל דִּבְרֵי עַצְמוֹ – מִיתָתָן בִּידֵי שָׁמַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר (פסוק י״ט) אָנֹכִי אֶדְרֹשׁ מֵעִמּוֹ (סנהדרין פ״ט):

**כ״א וְכִי תֹאמַר בִּלְבָבֶךָ אֵיכָה נֵדַע אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר לֹא־דִבְּרוֹ יְהוָה:**

**וכי תאמר בלבבך.** עֲתִידִין אַתֶּם לוֹמַר כְּשֶׁיָּבֹא חֲנַנְיָה בֶּן עַזּוּר וּמִתְנַבֵּא ״הִנֵּה כְלֵי בֵית ה׳ מוּשָׁבִים מִבָּבֶלָה עַתָּה מְהֵרָה״ (ירמיהו כ״ח), וְיִרְמְיָהוּ עוֹמֵד וְצוֹוֵחַ ״אֶל הָעַמִּדִים וְעַל הַיָּם וְעַל יֶתֶר הַכֵּלִים״ שֶׁלֹּא גָלוּ עִם יְכָנְיָה, ״בְּבָבֶלָה יוּבָאוּ״ עִם גָּלוּת צִדְקִיָּהוּ (שם):

כ״ב אֲשֶׁר יְדַבֵּר הַנָּבִיא בְּשֵׁם יְהוָה וְלֹא־יִהְיֶה הַדָּבָר וְלֹא יָבֹא הוּא הַדָּבָר אֲשֶׁר לֹא־דִבְּרוֹ יְהוָה בְּזָדוֹן דִּבְּרוֹ הַנָּבִיא לֹא תָגוּר מִמֶּנּוּ׃ {ס}

**אשר ידבר הנביא.** וְיֹאמַר דָּבָר זֶה עָתִיד לָבֹא עֲלֵיכֶם וְתִרְאוּ שֶׁלֹּא יָבֹא, **הוא הדבר אשר לא דברו ה׳** וַהֲרֹג אוֹתוֹ. וְאִם תֹּאמַר זוֹ בְּמִתְנַבֵּא עַל הָעֲתִידוֹת, הֲרֵי שֶׁבָּא וְאָמַר עֲשׂוּ כָךְ וְכָךְ וּמִפִּי הַקָּבָ״ה אֲנִי אוֹמֵר? כְּבָר נִצְטַוּוּ שֶׁאִם בָּא לְהַדִּיחֲךָ מֵאַחַת מִכָּל הַמִּצְוֹות לֹא תִשְׁמַע לוֹ (דברים י״ג) אֶלָּא אִם כֵּן מֻמְחֶה הוּא לְךָ שֶׁהוּא צַדִּיק גָּמוּר, כְּגוֹן אֵלְיָהוּ בְּהַר הַכַּרְמֶל שֶׁהִקְרִיב בְּבָמָה בִּשְׁעַת אִסּוּר הַבָּמוֹת, כְּדֵי לְגַדֵּר אֶת יִשְׂרָאֵל, הַכֹּל לְפִי צֹרֶךְ שָׁעָה וּסְיָג הַפְּרָצָה, לְכָךְ נֶאֱמַר (פסוק ט״ו) אֵלָיו תִּשְׁמָעוּן (סנהדרין פ״ט):

**לא תגור ממנו.** לֹא תִמְנַע עַצְמְךָ מִלְּלַמֵּד עָלָיו חוֹבָה (ספרי), וְלֹא תִירָא לֵעָנֵשׁ עָלָיו:

## פרק י״ט

א׳ כִּי־יַכְרִית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ אֶת־אַרְצָם וִירִשְׁתָּם וְיָשַׁבְתָּ בְעָרֵיהֶם וּבְבָתֵּיהֶם׃

ב׳ שָׁלוֹשׁ עָרִים תַּבְדִּיל לָךְ בְּתוֹךְ אַרְצְךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לְרִשְׁתָּהּ׃

ג׳ תָּכִין לְךָ הַדָּרֶךְ וְשִׁלַּשְׁתָּ אֶת־גְּבוּל אַרְצְךָ אֲשֶׁר יַנְחִילְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהָיָה לָנוּס שָׁמָּה כָּל־רֹצֵחַ׃

**תכין לך הדרך.** ״מְקֻלָּט״, ״מְקֻלָּט״ הָיָה כָּתוּב עַל פָּרָשַׁת דְּרָכִים (מכות י׳):

**ושלשת את גבול ארצך.** שֶׁיְּהֵא מִתְחִלַּת הַגְּבוּל עַד הָעִיר הָרִאשׁוֹנָה שֶׁל עָרֵי מְקֻלָּט כְּשִׁעוּר מַהֲלָךְ שְׁלֹשׁ מִמֶּנָּה עַד הַשֵּׁנִיָּה וְכֵן מִשֵּׁנִיָּה לַשְּׁלִישִׁית וְכֵן מִן הַשְּׁלִישִׁית עַד הַגְּבוּל הַשֵּׁנִי שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל (שם ט׳):

ד׳ וְזֶה דְּבַר הָרֹצֵחַ אֲשֶׁר־יָנוּס שָׁמָּה וָחָי אֲשֶׁר יַכֶּה אֶת־רֵעֵהוּ בִּבְלִי־דַעַת וְהוּא לֹא־שֹׂנֵא לוֹ מִתְמֹל שִׁלְשֹׁם׃

ה׳ וַאֲשֶׁר יָבֹא אֶת־רֵעֵהוּ בַּיַּעַר לַחְטֹב עֵצִים וְנִדְּחָה יָדוֹ בַגַּרְזֶן לִכְרֹת הָעֵץ וְנָשַׁל הַבַּרְזֶל מִן־הָעֵץ וּמָצָא אֶת־רֵעֵהוּ וָמֵת הוּא יָנוּס אֶל־אַחַת הֶעָרִים־הָאֵלֶּה וָחָי׃

**ונדחה ידו.** כְּשֶׁבָּא לְהַפִּיל הַגַּרְזֶן עַל הָעֵץ, וְתַרְגּוּמוֹ ״וְתִתְמְרֵיג יְדֵיהּ״, לְשׁוֹן וְנִשְׁמְטָה יָדוֹ לְהַפִּיל מַכַּת הַגַּרְזֶן עַל הָעֵץ, ״כִּי שָׁמְטוּ הַבָּקָר״ (שמואל ב ו׳) תִּרְגֵּם יוֹנָתָן ״אֲרֵי מַרְגּוּהִי תּוֹרַיָּא״:

**ונשל הברזל מן העץ.** יֵשׁ מֵרַבּוֹתֵינוּ אוֹמְרִים נִשְׁמַט הַבַּרְזֶל מִקַּתּוֹ, וְיֵשׁ מֵהֶם אוֹמְרִים שֶׁיֵּשׁ לַבַּרְזֶל חֲתִיכָה מִן הָעֵץ הַמִּתְבַּקַּעַ וְהִיא נִתְּזָה וְהָרְגָה (מכות ז׳):

ו׳ פֶּן־יִרְדֹּף גֹּאֵל הַדָּם אַחֲרֵי הָרֹצֵחַ כִּי־יֵחַם לְבָבוֹ וְהִשִּׂיגוֹ כִּי־יִרְבֶּה הַדֶּרֶךְ וְהִכָּהוּ נֶפֶשׁ וְלוֹ אֵין מִשְׁפַּט־מָוֶת כִּי לֹא שֹׂנֵא הוּא לוֹ מִתְמֹל שִׁלְשֹׁום׃

**פן ירדף גאל הדם.** לְכָךְ אֲנִי אוֹמֵר לְהָכִין לְךָ דֶּרֶךְ וְעָרֵי מְקֻלָּט רַבּוֹת:

ז׳ עַל־כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ לֵאמֹר שָׁלֹשׁ עָרִים תַּבְדִּיל לָךְ׃

ח׳ וְאִם־יַרְחִיב יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־גְּבֻלְךָ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ וְנָתַן לְךָ אֶת־כָּל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר דִּבֶּר לָתֵת לַאֲבֹתֶיךָ׃

**ואם ירחיב ... כאשר נשבע.** לָתֵת לְךָ אֶרֶץ קֵינִי וּקְנִזִּי וְקַדְמוֹנִי:

ט׳ כִּי־תִשְׁמֹר אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה הַזֹּאת לַעֲשֹׂתָהּ אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְלָלֶכֶת בִּדְרָכָיו כָּל־הַיָּמִים וְיָסַפְתָּ לְךָ עוֹד שָׁלֹשׁ עָרִים עַל הַשָּׁלֹשׁ הָאֵלֶּה׃

**ויספת לך עוד שלש.** הֲרֵי תֵּשַׁע, שָׁלוֹשׁ שֶׁבְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן וְשָׁלוֹשׁ שֶׁבְּאֶרֶץ כְּנַעַן וְשָׁלוֹשׁ לֶעָתִיד לָבֹא (ספרי):

י׳ וְלֹא יִשָּׁפֵךְ דַּם נָקִי בְּקֶרֶב אַרְצְךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה וְהָיָה עָלֶיךָ דָּמִים׃ {פ}

י״א וְכִי־יִהְיֶה אִישׁ שֹׂנֵא לְרֵעֵהוּ וְאָרַב לוֹ וְקָם עָלָיו וְהִכָּהוּ נֶפֶשׁ וָמֵת וְנָס אֶל־אַחַת הֶעָרִים הָאֵל׃

**וכי יהיה איש שנא לרעהו.** עַל יְדֵי שִׂנְאָתוֹ הוּא בָּא לִידֵי **וארב לו**, מִכָּאן אָמְרוּ עָבַר אָדָם עַל מִצְוָה קַלָּה, סוֹפוֹ לַעֲבֹר עַל מִצְוָה חֲמוּרָה, לְפִי שֶׁעָבַר עַל לֹא תִשְׂנָא (ויקרא י״ט), סוֹפוֹ לָבֹא לִידֵי שְׁפִיכוּת דָּמִים, לְכָךְ נֶאֱמַר ״וְכִי יִהְיֶה אִישׁ שֹׂנֵא לְרֵעֵהוּ וְגוֹ׳״, שֶׁהָיָה לוֹ לִכְתֹּב וְכִי יָקוּם אִישׁ וְאָרַב לְרֵעֵהוּ וְהִכָּהוּ נֶפֶשׁ (ספרי׳):

י״ב וְשָׁלְחוּ זִקְנֵי עִירוֹ וְלָקְחוּ אֹתוֹ מִשָּׁם וְנָתְנוּ אֹתוֹ בְּיַד גֹּאֵל הַדָּם וָמֵת׃

י״ג לֹא־תָחוֹס עֵינְךָ עָלָיו וּבִעַרְתָּ דַם־הַנָּקִי מִיִּשְׂרָאֵל וְטוֹב לָךְ׃ {ס}

**לא תחוס עינך.** שֶׁלֹּא תֹּאמַר הָרִאשׁוֹן כְּבָר נֶהֱרַג, לָמָּה אָנוּ הוֹרְגִים אֶת זֶה וְנִמְצְאוּ שְׁנֵי יִשְׂרְאֵלִים הֲרוּגִים? (שם):

י״ד לֹא תַסִּיג גְּבוּל רֵעֲךָ אֲשֶׁר גָּבְלוּ רִאשֹׁנִים בְּנַחֲלָתְךָ אֲשֶׁר תִּנְחַל בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לְרִשְׁתָּהּ׃ {ס}

**לא תסיג גבול.** לְשׁוֹן ״נָסוֹג אָחוֹר״ (ישעיהו מ״ב), שֶׁמַּחֲזִיר סִימָן חֲלַקַּת הַקַּרְקַע לְאָחוֹר לְתוֹךְ שְׂדֵה חֲבֵרוֹ לְמַעַן הַרְחִיב אֶת שֶׁלּוֹ; וַהֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר ״לֹא תְגֹזֹל״ (ויקרא י״ט), מַה תַּלְמוּד לוֹמַר לֹא תַסִּיג? לְמֵד עַל הָעוֹקֵר תְּחוּם חֲבֵרוֹ שֶׁעוֹבֵר בִּשְׁנֵי לָאוִין. יָכוֹל אַף בְּחוּץ לָאָרֶץ? תַּ״ל **בנחלתך אשר תנחל וגו׳**, בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל עוֹבֵר בִּשְׁנֵי לָאוִין, וּבְחוּצָה לָאָרֶץ אֵינוֹ עוֹבֵר אֶלָּא מִשּׁוּם לֹא תְגֹזֹל (ספרי׳):

ט״ו לֹא־יָקוּם עֵד אֶחָד בְּאִישׁ לְכֹל־עָוֹן וּלְכֹל־חַטָּאת בְּכָל־חֵטְא אֲשֶׁר יֶחֱטָא עַל־פִּי | שְׁנֵי עֵדִים אוֹ עַל־פִּי שְׁלֹשָׁה־עֵדִים יָקוּם דָּבָר׃

**עד אחד.** זֶה בָּנָה אָב – כָּל עֵד שֶׁבַּתּוֹרָה שְׁנַיִם אֶלָּא אִם כֵּן פֵּרֵט לְךָ בּוֹ אֶחָד (סנהדרין ל׳):

**לכל עון ולכל חטאת.** לִהְיוֹת חֲבֵרוֹ נֶעֱנָשׁ עַל עֵדוּתוֹ, לֹא עֹנֶשׁ גּוּף וְלֹא עֹנֶשׁ מָמוֹן, אֲבָל קָם הוּא לִשְׁבוּעָה; אָמַר לַחֲבֵרוֹ תֵּן לִי מָנֶה שֶׁהִלְוִיתִיךָ, אָמַר לוֹ אֵין לְךָ בְּיָדִי כְּלוּם וְעַד אֶחָד מְעִידוֹ שֶׁיֵּשׁ לוֹ, חַיָּב לְשַׁבֵּעַ לוֹ (שבועות מ׳):

**על פי שני עדים.** וְלֹא שֶׁיִּכָּתְבוּ עֵדוּתָם בְּאִגֶּרֶת וְיִשָּׁלְחוּ לְבֵית דִּין, וְלֹא שֶׁיַּעֲמֹד תֵּרֶגְמָן בֵּין הָעֵדִים וּבֵין הַדַּיָּנִים (ספרי):

ט״ז כִּי־יָקוּם עֵד־חָמָס בְּאִישׁ לַעֲנוֹת בּוֹ סָרָה׃

**לענות בו סרה.** דָּבָר שֶׁאֵינוֹ, שֶׁהוּסַר הָעֵד הַזֶּה מִכָּל הָעֵדוּת הַזֹּאת. כֵּיצַד? שֶׁאָמְרוּ לָהֶם וַהֲלֹא עִמָּנוּ הֱיִיתֶם אוֹתוֹ הַיּוֹם בְּמָקוֹם פְּלוֹנִי (מכות ה׳):

י״ז וְעָמְדוּ שְׁנֵי־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־לָהֶם הָרִיב לִפְנֵי יְהוָה לִפְנֵי הַכֹּהֲנִים וְהַשֹּׁפְטִים אֲשֶׁר יִהְיוּ בַּיָּמִים הָהֵם׃

**ועמדו שני האנשים.** בְּעֵדִים הַכָּתוּב מְדַבֵּר וְלִמֵּד שֶׁאֵין עֵדוּת בְּנָשִׁים, וְלִמֵּד שֶׁצְּרִיכִין לְהָעִיד עֵדוּתָן מֵעוֹמֵד (שבועות ל׳):

**אשר להם הריב.** אֵלּוּ בַּעֲלֵי הַדִּין:

**לפני ה׳.** יִהְיֶה דּוֹמֶה לָהֶם כְּאִלּוּ עוֹמְדִין לִפְנֵי הַמָּקוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים פ״ב) בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט (סנהדרין ו׳):

**אשר יהיו בימים ההם.** יִפְתָּח בְּדוֹרוֹ כִּשְׁמוּאֵל בְּדוֹרוֹ, צָרִיךְ אַתָּה לִנְהֹג בּוֹ כָּבוֹד:

י״ח וְדָרְשׁוּ הַשֹּׁפְטִים הֵיטֵב וְהִנֵּה עֵד־שֶׁקֶר הָעֵד שֶׁקֶר עָנָה בְאָחִיו׃

**ודרשו השפטים היטב.** עַל פִּי הַמְזִמִּין אוֹתָם, שֶׁבּוֹדְקִים וְחוֹקְרִים אֶת הַבָּאִים לַהֲזִימָם בִּדְרִישָׁה וַחֲקִירָה:

**והנה עד שקר העד.** כָּל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר עֵד — בִּשְׁנַיִם הַכָּתוּב מְדַבֵּר:

י״ט וַעֲשִׂיתֶם לוֹ כַּאֲשֶׁר זָמַם לַעֲשׂוֹת לְאָחִיו וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ׃

**כאשר זמם.** וְלֹא כַּאֲשֶׁר עָשָׂה, מִכָּאן אָמְרוּ הָרְגוּ אֵין נֶהֱרָגִין (מכות ה׳):

**לעשות לאחיו.** מַה תַּלְמוּד לוֹמַר **לאחיו**? לְמֵד עַל זוֹמְמֵי בַת כֹּהֵן נְשׂוּאָה שֶׁאֵינָן בִּשְׂרָפָה אֶלָּא כְּמִיתַת הַבּוֹעֵל שֶׁהִיא בְּחֶנֶק, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא כ״א) ״הִיא בָּאֵשׁ תִּשָּׂרֵף״ – הִיא וְלֹא בוֹעֲלָהּ, לְכָךְ נֶאֱמַר כָּאן **לאחיו**, כַּאֲשֶׁר זָמַם לַעֲשׂוֹת לְאָחִיו, וְלֹא כַּאֲשֶׁר זָמַם לַעֲשׂוֹת לַאֲחוֹתוֹ, אֲבָל בְּכָל שְׁאָר מִיתוֹת הַשָּׁוָה הַכָּתוּב אִשָּׁה לְאִישׁ וְזוֹמְמֵי אִשָּׁה נֶהֱרָגִין כְּזוֹמְמֵי אִישׁ, כְּגוֹן שֶׁהֵעִידוּהָ שֶׁהָרְגָה אֶת הַנֶּפֶשׁ, שֶׁחִלְּלָה אֶת הַשַּׁבָּת, נֶהֱרָגִין בְּמִיתָתָהּ, שֶׁלֹּא מִעֵט כָּאן אֲחוֹתוֹ אֶלָּא בְּמָקוֹם שֶׁיֵּשׁ לְקַיֵּם בָּהֶן חֲזָמָה כְּמִיתַת הַבּוֹעֵל (ספרי; סנהדרין צ׳):

כ׳ וְהַנִּשְׁאָרִים יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּ וְלֹא־יֹסִפוּ לַעֲשׂוֹת עוֹד כַּדָּבָר הָרָע הַזֶּה בְּקִרְבֶּךָ׃

**ישמעו ויראו.** מִכָּאן שֶׁצְּרִיכִין הַכְרָזָה – אִישׁ פְּלוֹנִי וּפְלוֹנִי נֶהֱרָגִין עַל שֶׁהוּזְמוּ בְּבֵית דִּין (סנהדרין פ״ט):

**כ״א** וְלֹא תָחוֹס עֵינֶךָ נֶפֶשׁ בְּנֶפֶשׁ עַיִן בְּעַיִן שֵׁן בְּשֵׁן יָד בְּיָד רֶגֶל בְּרָגֶל: {ס}

**עין בעין.** מָמוֹן, וְכֵן שֵׁן בְּשֵׁן וְגוֹ׳ (ספרי; בבא קמא פ״ד):

## פרק כ׳

**א׳** כִּי־תֵצֵא לַמִּלְחָמָה עַל־אֹיְבֶךָ וְרָאִיתָ סוּס וָרֶכֶב עַם רַב מִמְּךָ לֹא תִירָא מֵהֶם כִּי־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ הַמַּעַלְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם:

**כי תצא למלחמה.** סָמַךְ הַכָּתוּב יְצִיאַת מִלְחָמָה לְכָאן, לוֹמַר לְךָ שֶׁאֵין מְחַסֵּר אֶבֶר יוֹצֵא לַמִּלְחָמָה (עי׳ ספרי); דָּבָר אַחֵר, לוֹמַר לְךָ אִם עָשִׂיתָ מִשְׁפַּט צֶדֶק, אַתָּה מֻבְטָח שֶׁאִם תֵּצֵא לַמִּלְחָמָה אַתָּה נוֹצֵחַ, וְכֵן דָּוִד הוּא אוֹמֵר (תהילים קי״ט) עָשִׂיתִי מִשְׁפָּט וָצֶדֶק בַּל תַּנִּיחֵנִי לְעוֹשְׁקָי (תנחומא):

**על איבך.** יִהְיוּ בְּעֵינֶיךָ כְּאוֹיְבִים, אַל תְּרַחֵם עֲלֵיהֶם כִּי לֹא יְרַחֲמוּ עָלֶיךָ:

**סוס ורכב.** בְּעֵינַי כֻּלָּם כְּסוּס אֶחָד, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (שופטים ו׳) וְהִכִּיתָ אֶת מִדְיָן כְּאִישׁ אֶחָד, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (שמות ט״ו) כִּי בָא סוּס פַּרְעֹה (עי׳ ספרי):

**עם רב ממך.** בְּעֵינֶיךָ הוּא רַב, אֲבָל בְּעֵינַי אֵינוֹ רַב (שם):

**ב׳** וְהָיָה כְּקָרַבְכֶם אֶל־הַמִּלְחָמָה וְנִגַּשׁ הַכֹּהֵן וְדִבֶּר אֶל־הָעָם:

**כקרבכם אל המלחמה.** סָמוּךְ לְצֵאתְכֶם מִן הַסְּפָר – מִגְּבוּל אַרְצְכֶם:

**ונגש הכהן.** הַמָּשׁוּחַ לְכָךְ, וְהוּא הַנִּקְרָא "מְשׁוּחַ מִלְחָמָה":

**ודבר אל העם.** בְּלָשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ (סוטה מ״ב):

**ג׳** וְאָמַר אֲלֵהֶם שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אַתֶּם קְרֵבִים הַיּוֹם לַמִּלְחָמָה עַל־אֹיְבֵיכֶם אַל־יֵרַךְ לְבַבְכֶם אַל־תִּירְאוּ וְאַל־תַּחְפְּזוּ וְאַל־תַּעַרְצוּ מִפְּנֵיהֶם:

**שמע ישראל.** אַפִּלּוּ אֵין בָּכֶם זְכוּת אֶלָּא קְרִיאַת שְׁמַע בִּלְבַד, כְּדַאי אַתֶּם שֶׁיּוֹשִׁיעַ אֶתְכֶם:

**על איביכם.** אֵין אֵלּוּ אַחֵיכֶם, שֶׁאִם תִּפְּלוּ בְיָדָם אֵינָם מְרַחֲמִים עֲלֵיכֶם, אֵין זוֹ כְּמִלְחֶמֶת יְהוּדָה עִם יִשְׂרָאֵל שֶׁנֶּאֱמַר (דברי הימים ב׳ כ״ח ט״ו) "וַיָּקֻמוּ הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר נִקְבוּ בְשֵׁמוֹת וַיַּחֲזִיקוּ בַּשִּׁבְיָה וְכָל מַעֲרֻמֵּיהֶם הִלְבִּישׁוּם מִן הַשָּׁלָל וַיַּלְבִּישׁוּם וַיְנַעֲלוּם וַיַּאֲכִילוּם וַיַּשְׁקוּם וַיְסֻכּוּם וַיְנַהֲלוּם בַּחֲמֹרִים לְכָל כּוֹשֵׁל וַיְבִיאוּם יְרֵחוֹ עִיר הַתְּמָרִים אֶצֶל אֲחֵיהֶם וַיָּשׁוּבוּ שֹׁמְרוֹן", אֶלָּא עַל אוֹיְבֵיכֶם אַתֶּם הוֹלְכִים, לְפִיכָךְ הִתְחַזְּקוּ לַמִּלְחָמָה (ספרי; סוטה מ״ב):

**אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו.** אַרְבַּע אַזְהָרוֹת כְּנֶגֶד אַרְבָּעָה דְבָרִים שֶׁמַּלְכֵי הָאֻמּוֹת עוֹשִׂים, מְגִיפִין בִּתְרִיסֵיהֶם כְּדֵי לְהַקִּישָׁן זֶה לָזֶה כְּדֵי לְהַשְׁמִיעַ קוֹל שֶׁיַּחְפְּזוּ אֵלּוּ שֶׁבָּנְגָדָן וְיָנוּסוּ, וְרוֹמְסִים בְּסוּסֵיהֶם וּמַצְהִילִין אוֹתָם לְהַשְׁמִיעַ קוֹל שַׁעֲטַת פָּרְסוֹת סוּסֵיהֶם, וְצוֹוְחִין בְּקוֹלָם, וְתוֹקְעִין בַּשּׁוֹפָרוֹת וּמֵינִי מַשְׁמִיעֵי קוֹל:

**אל ירך לבבכם.** מִצַּהֲלַת סוּסִים:

**אל תיראו.** מֵהֲגָפַת הַתְּרִיסִין:

**ואל תחפזו.** מִקּוֹל הַקְּרָנוֹת:

**ואל תערצו.** מִקּוֹל הַצָּוָחָה (שם):

**ד׳** כִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הַהֹלֵךְ עִמָּכֶם לְהִלָּחֶם לָכֶם עִם־אֹיְבֵיכֶם לְהוֹשִׁיעַ אֶתְכֶם:

**כי ה׳ אלהיכם וגו׳.** הֵם בָּאִים בִּנְצָחוֹנוֹ שֶׁל בָּשָׂר וָדָם וְאַתֶּם בָּאִים בִּנְצָחוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם. פְּלִשְׁתִּים בָּאוּ בִנְצָחוֹנוֹ שֶׁל גָּלְיָת, מָה הָיָה סוֹפוֹ? נָפַל וְנָפְלוּ עִמּוֹ:

**ההלך עמכם.** זֶה מַחֲנֵה הָאָרוֹן (סוטה מ״ב):

**ה׳** וְדִבְּרוּ הַשֹּׁטְרִים אֶל־הָעָם לֵאמֹר מִי־הָאִישׁ אֲשֶׁר בָּנָה בַיִת־חָדָשׁ וְלֹא חֲנָכוֹ יֵלֵךְ וְיָשָׁב לְבֵיתוֹ פֶּן־יָמוּת בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר יַחְנְכֶנּוּ:

**ולא חנכו.** וְלֹא דָר בּוֹ, חִנּוּךְ לְשׁוֹן הַתְחָלָה:

**ואיש אחר יחנכנו.** וְדָבָר שֶׁל עָגְמַת נֶפֶשׁ הוּא זֶה:

**ו׳** וּמִי־הָאִישׁ אֲשֶׁר־נָטַע כֶּרֶם וְלֹא חִלְּלוֹ יֵלֵךְ וְיָשָׁב לְבֵיתוֹ פֶּן־יָמוּת בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר יְחַלְּלֶנּוּ:

**ולא חללו.** לֹא פָּדָאוּ בַּשָּׁנָה הָרְבִיעִית, שֶׁהַפֵּרוֹת טְעוּנִין לְאָכְלָן בִּירוּשָׁלַיִם אוֹ לְחַלְּלָן בְּדָמִים וְלֶאֱכֹל הַדָּמִים בִּירוּשָׁלַיִם:

**ז׳ וּמִי־הָאִישׁ אֲשֶׁר־אֵרַשׂ אִשָּׁה וְלֹא לְקָחָהּ יֵלֵךְ וְיָשֹׁב לְבֵיתוֹ פֶּן־יָמוּת בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר יְקָחֶנָּה:**

**פן ימות במלחמה.** יָשׁוּב פֶּן יָמוּת, שֶׁאִם לֹא יִשְׁמַע לְדִבְרֵי הַכֹּהֵן כְּדַאי הוּא שֶׁיָּמוּת (ספרי):

**ח׳ וְיָסְפוּ הַשֹּׁטְרִים לְדַבֵּר אֶל־הָעָם וְאָמְרוּ מִי־הָאִישׁ הַיָּרֵא וְרַךְ הַלֵּבָב יֵלֵךְ וְיָשָׁב לְבֵיתוֹ וְלֹא יִמַּס אֶת־לְבַב אֶחָיו כִּלְבָבוֹ:**

**ויספו השטרים.** לָמָּה נֶאֱמַר כָּאן **ויספו**? מוֹסִיפִין זֶה עַל דִּבְרֵי הַכֹּהֵן, שֶׁהַכֹּהֵן מְדַבֵּר וּמַשְׁמִיעַ מִן **שמע ישראל** עַד **להושיע אתכם**, וּמִי הָאִישׁ וְשֵׁנִי וּשְׁלִישִׁי כֹּהֵן מְדַבֵּר וְשׁוֹטֵר מַשְׁמִיעַ, וְזֶה שׁוֹטֵר מְדַבֵּר וְשׁוֹטֵר מַשְׁמִיעַ (סוטה מ״ג):

**הירא ורך הלבב.** רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר כְּמַשְׁמָעוֹ, שֶׁאֵינוֹ יָכוֹל לַעֲמֹד בְּקִשְׁרֵי הַמִּלְחָמָה וְלִרְאוֹת חֶרֶב שְׁלוּפָה; רַבִּי יוֹסֵי הַגְּלִילִי אוֹמֵר הַיָּרֵא מֵעֲבֵרוֹת שֶׁבְּיָדוֹ, וּלְכָךְ תָּלְתָה לוֹ תּוֹרָה לַחֲזֹר עַל בַּיִת וְכֶרֶם וְאִשָּׁה, לְכָסּוֹת עַל הַחוֹזְרִים בִּשְׁבִיל עֲבֵרוֹת שֶׁבְּיָדָם שֶׁלֹּא יָבִינוּ שֶׁהֵם בַּעֲלֵי עֲבֵרָה, וְהָרוֹאֵהוּ חוֹזֵר אוֹמֵר שֶׁמָּא בָּנָה בַּיִת אוֹ נָטַע כֶּרֶם אוֹ אֵרַשׂ אִשָּׁה (סוטה מ״ד):

**ט׳ וְהָיָה כְּכַלֹּת הַשֹּׁטְרִים לְדַבֵּר אֶל־הָעָם וּפָקְדוּ שָׂרֵי צְבָאוֹת בְּרֹאשׁ הָעָם: {ס}**

**שרי צבאות.** שֶׁמַּעֲמִידִין זַקָּפִין מִלְּפָנֵיהֶם וּמֵאֲחֵרֵיהֶם וְכַשִּׁילִין שֶׁל בַּרְזֶל בִּידֵיהֶם וְכָל מִי שֶׁרוֹצֶה לַחֲזֹר הָרְשׁוּת בְּיָדוֹ לְקַפֵּחַ אֶת שׁוֹקָיו; זַקָּפִין — בְּנֵי אָדָם עוֹמְדִין בְּקָצֵה הַמַּעֲרָכָה לְזָקֵף אֶת הַנּוֹפְלִים וּלְחַזְּקָם בִּדְבָרִים, שׁוּבוּ אֶל הַמִּלְחָמָה וְלֹא תָנוּסוּ, שֶׁתְּחִלַּת נְפִילָה נִיסָּה (ספרי; סוטה מ״ד):

**י׳ כִּי־תִקְרַב אֶל־עִיר לְהִלָּחֶם עָלֶיהָ וְקָרָאתָ אֵלֶיהָ לְשָׁלוֹם:**

**כי תקרב אל עיר.** בְּמִלְחֶמֶת הָרְשׁוּת הַכָּתוּב מְדַבֵּר, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בָּעִנְיָן ״כֵּן תַּעֲשֶׂה לְכָל הֶעָרִים הָרְחֹקֹת וְגוֹ׳״ (ספרי):

**י״א וְהָיָה אִם־שָׁלוֹם תַּעֲנְךָ וּפָתְחָה לָךְ וְהָיָה כָּל־הָעָם הַנִּמְצָא־בָהּ יִהְיוּ לְךָ לָמַס וַעֲבָדוּךָ:**

**כל העם הנמצא בה.** אֲפִלּוּ אַתָּה מוֹצֵא בָהּ מִשְׁבְּעָה אֻמּוֹת שֶׁנִּצְטַוִּיתָ לְהַחֲרִימָם, אַתָּה רַשַּׁאי לְקַיְּמָם (שם):

**למס ועבדוך.** עַד שֶׁיְּקַבְּלוּ עֲלֵיהֶם מִסִּים וְשִׁעְבּוּד (שם):

**י״ב וְאִם־לֹא תַשְׁלִים עִמָּךְ וְעָשְׂתָה עִמְּךָ מִלְחָמָה וְצַרְתָּ עָלֶיהָ:**

**ואם לא תשלים עמך ועשתה עמך מלחמה.** הַכָּתוּב מְבַשֶּׂרְךָ שֶׁאִם לֹא תַשְׁלִים עִמָּךְ סוֹפָהּ לְהִלָּחֵם בָּךְ אִם תַּנִּיחֶנָּה וְתֵלֵךְ (שם):

**וצרת עליה.** אַף לְהַרְעִיבָהּ וּלְהַצְמִיאָהּ וְלַהֲמִיתָהּ מִיתַת תַּחֲלוּאִים (שם):

**י״ג וּנְתָנָהּ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּיָדֶךָ וְהִכִּיתָ אֶת־כָּל־זְכוּרָהּ לְפִי־חָרֶב:**

**ונתנה ה׳ אלהיך בידך.** אִם עָשִׂיתָ כָּל הָאָמוּר בָּעִנְיָן, סוֹף שֶׁה׳ נוֹתְנָהּ בְּיָדֶךָ (שם):

**י״ד רַק הַנָּשִׁים וְהַטַּף וְהַבְּהֵמָה וְכֹל אֲשֶׁר יִהְיֶה בָּעִיר כָּל־שְׁלָלָהּ תָּבֹז לָךְ וְאָכַלְתָּ אֶת־שְׁלַל אֹיְבֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָךְ:**

**והטף.** אַף טַף שֶׁל זְכָרִים, וּמָה אֲנִי מְקַיֵּם ״וְהִכִּיתָ אֶת כָּל זְכוּרָהּ״? בַּגְּדוֹלִים (שם):

**ט״ו כֵּן תַּעֲשֶׂה לְכָל־הֶעָרִים הָרְחֹקֹת מִמְּךָ מְאֹד אֲשֶׁר לֹא־מֵעָרֵי הַגּוֹיִם־הָאֵלֶּה הֵנָּה:**

**ט״ז רַק מֵעָרֵי הָעַמִּים־הָאֵלֶּה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה לֹא תְחַיֶּה כָּל־נְשָׁמָה:**

**י״ז כִּי־הַחֲרֵם תַּחֲרִימֵם הַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי הַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ:**

**כאשר צוך.** לְרַבּוֹת אֶת הַגִּרְגָּשִׁי (שם):

**י״ח לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא־יְלַמְּדוּ אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת כְּכֹל תּוֹעֲבֹתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ לֵאלֹהֵיהֶם וַחֲטָאתֶם לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם: {ס}**

**למען אשר לא ילמדו.** הָא אִם עָשׂוּ תְּשׁוּבָה וּמִתְגַּיְּרִין אַתָּה רַשַּׁאי לְקַבְּלָם (שם):

**י״ט** כִּי־תָצוּר אֶל־עִיר יָמִים רַבִּים לְהִלָּחֶם עָלֶיהָ לְתָפְשָׂהּ לֹא־תַשְׁחִית אֶת־עֵצָהּ לִנְדֹּחַ עָלָיו גַּרְזֶן כִּי מִמֶּנּוּ תֹאכֵל וְאֹתוֹ לֹא תִכְרֹת כִּי הָאָדָם עֵץ הַשָּׂדֶה לָבֹא מִפָּנֶיךָ בַּמָּצוֹר׃

**ימים.** שְׁנַיִם׃

**רבים.** שְׁלוֹשָׁה, מִכָּאן אָמְרוּ אֵין צָרִין עַל עֲיָרוֹת שֶׁל גּוֹיִם פָּחוֹת מִשְּׁלוֹשָׁה יָמִים קֹדֶם לַשַּׁבָּת, וְלִמֵּד שֶׁפּוֹתֵחַ בְּשָׁלוֹם שְׁנַיִם אוֹ שְׁלוֹשָׁה יָמִים, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (שמואל ב א׳) וַיֵּשֶׁב דָּוִד בְּצִקְלָג יָמִים שְׁנָיִם (ספרי); וּבְמִלְחֶמֶת הָרְשׁוּת הַכָּתוּב מְדַבֵּר׃

**כי האדם עץ השדה.** הֲרֵי כִּי מְשַׁמֵּשׁ בִּלְשׁוֹן דִּלְמָא, שֶׁמָּא הָאָדָם עֵץ הַשָּׂדֶה לְהַכְנֵס בְּתוֹךְ הַמָּצוֹר מִפָּנֶיךָ לְהִתְיַסֵּר בְּיִסּוּרֵי רָעָב וְצָמָא כְּאַנְשֵׁי הָעִיר? לָמָּה תַּשְׁחִיתֻנּוּ?׃

**כ** רַק עֵץ אֲשֶׁר־תֵּדַע כִּי־לֹא־עֵץ מַאֲכָל הוּא אֹתוֹ תַשְׁחִית וְכָרָתָּ וּבָנִיתָ מָצוֹר עַל־הָעִיר אֲשֶׁר־הִוא עֹשָׂה עִמְּךָ מִלְחָמָה עַד רִדְתָּהּ׃ {פ}

**עד רדתה.** לְשׁוֹן רִדּוּי, שֶׁתְּהֵא כְּפוּפָה לְךָ׃

## פרק כ״א

**א** כִּי־יִמָּצֵא חָלָל בָּאֲדָמָה אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לְרִשְׁתָּהּ נֹפֵל בַּשָּׂדֶה לֹא נוֹדַע מִי הִכָּהוּ׃

**ב** וְיָצְאוּ זְקֵנֶיךָ וְשֹׁפְטֶיךָ וּמָדְדוּ אֶל־הֶעָרִים אֲשֶׁר סְבִיבֹת הֶחָלָל׃

**ויצאו זקניך.** מְיֻחָדִים שֶׁבִּזְקֵנֶיךָ, אֵלּוּ סַנְהֶדְרֵי גְּדוֹלָה (סוטה מ״ד)׃

**ומדדו.** מִמָּקוֹם שֶׁהֶחָלָל שׁוֹכֵב׃

**אל הערים אשר סביבת החלל.** לְכָל צַד וְצַד לֵידַע אֵי זוֹ קְרוֹבָה׃

**ג** וְהָיָה הָעִיר הַקְּרֹבָה אֶל־הֶחָלָל וְלָקְחוּ זִקְנֵי הָעִיר הַהִוא עֶגְלַת בָּקָר אֲשֶׁר לֹא־עֻבַד בָּהּ אֲשֶׁר לֹא־מָשְׁכָה בְּעֹל׃

**ד** וְהוֹרִדוּ זִקְנֵי הָעִיר הַהִוא אֶת־הָעֶגְלָה אֶל־נַחַל אֵיתָן אֲשֶׁר לֹא־יֵעָבֵד בּוֹ וְלֹא יִזָּרֵעַ וְעָרְפוּ־שָׁם אֶת־הָעֶגְלָה בַּנָּחַל׃

**אל נחל איתן.** קָשֶׁה, שֶׁלֹּא נֶעֱבַד׃

**וערפו.** קוֹצֵץ עֻרְפָּהּ בְּקוֹפִיץ; אָמַר הַקָּבָ״ה תָּבֹא עֶגְלָה בַת שְׁנָתָהּ שֶׁלֹּא עָשְׂתָה פֵּרוֹת וְתֵעָרֵף בְּמָקוֹם שֶׁאֵינוֹ עוֹשֶׂה פֵּרוֹת, לְכַפֵּר עַל הֲרִיגָתוֹ שֶׁל זֶה שֶׁלֹּא הִנִּיחוּהוּ לַעֲשׂוֹת פֵּרוֹת (סוטה מ״ו)׃

**ה** וְנִגְּשׁוּ הַכֹּהֲנִים בְּנֵי לֵוִי כִּי בָם בָּחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשָׁרְתוֹ וּלְבָרֵךְ בְּשֵׁם יְהוָה וְעַל־פִּיהֶם יִהְיֶה כָּל־רִיב וְכָל־נָגַע׃

**ו** וְכֹל זִקְנֵי הָעִיר הַהִוא הַקְּרֹבִים אֶל־הֶחָלָל יִרְחֲצוּ אֶת־יְדֵיהֶם עַל־הָעֶגְלָה הָעֲרוּפָה בַּנָּחַל׃

**ז** וְעָנוּ וְאָמְרוּ יָדֵינוּ לֹא (שפכה) [שָׁפְכוּ] אֶת־הַדָּם הַזֶּה וְעֵינֵינוּ לֹא רָאוּ׃

**ידינו לא שפכה.** וְכִי עָלְתָה עַל לֵב שֶׁזְּקֵנֵי בֵית דִּין שׁוֹפְכֵי דָמִים הֵם? אֶלָּא לֹא רְאִינוּהוּ וּפְטַרְנוּהוּ בְּלֹא מְזוֹנוֹת וּבְלֹא לְוָיָה (סוטה מ״ה). הַכֹּהֲנִים אוֹמְרִים **כפר לעמך ישראל**׃

**ח** כַּפֶּר לְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־פָּדִיתָ יְהוָה וְאַל־תִּתֵּן דָּם נָקִי בְּקֶרֶב עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְנִכַּפֶּר לָהֶם הַדָּם׃

**ונכפר להם הדם.** הַכָּתוּב מְבַשְּׂרָם, שֶׁמֹּשָׁעֲשׂוּ כֵּן יְכֻפַּר לָהֶם הֶעָוֹן (שם)׃

**ט** וְאַתָּה תְּבַעֵר הַדָּם הַנָּקִי מִקִּרְבֶּךָ כִּי־תַעֲשֶׂה הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה׃ {ס}

**ואתה תבער.** מַגִּיד שֶׁאִם נִמְצָא הַהוֹרֵג אַחַר שֶׁנִּתְעָרְפָה הָעֶגְלָה הֲרֵי זֶה יֵהָרֵג וְהוּא **הישר בעיני ה׳** (סוטה מ״ז; כתובות ל״ז)׃